

Poděkování

Magnificence, pane rektore, spectabilis, pane děkane, milý vedoucí katedry bohemistiky, vážení členové vědecké rady univerzity i vědecké rady Filozofické fakulty, milí kolegové a přátelé, dámy a pánové. Dovolte mi především poděkovat těm představitelům Palackého univerzity, kteří se usnesli na tom, že si zasloužím čestný doktorát této druhé nejstarší univerzity v českých zemích. Ta po svém obnovení rychle rozkvetla a zařadila se mezi naše přední vysoké školy. Udělení čestného doktorátu Palackého univerzity je pro mne velická pocta, které si vážím navíc také proto, že svým zrozením a dlouhou částí svého života jsem spjat se Zábřežskem, které dnes patří do Olomouckého kraje.

V citaci jsem specificky odměněn za „celoživotní přínos světové literární teorii“. Nebude proto od místa, když se pokusím krátce a pokud možno jasně vysvětlit, co to je vlastně ta obskurní literární teorie a co ten podivný živočich, který se nazývá literární teoretik, vlastně dělá. Abychom to pochopili, musíme si uvědomit, že s literaturou jsou spojeny mnohé a velmi různé činnosti, které můžeme v souhrnu nazývat literární provoz. Patří sem činnost autorů, nakladatelů, čtenářů, recenzentů, literárních kritiků a publicistů, překladatelů, divadelníků, literárních vědců a historiků a v neposledním místě učitelů a profesorů literatury. Když se nad tím zamyslíme, dospějeme k závěru, že literární provoz je vlastně velký byznys. Bohužel, v literárním byznysu, stejně jako v každém jiném, se dá podvádět. Podvodníci v literárním provozu jsou hlavně autoři, kteří pod jménem literatury předkládají naivnímu čtenáři vulgární čtivo a brak. Podíváte-li se na seznam tak zvaných bestsellerů, pochopíte, že literární podvody vynášejí v dnešní době velké peníze. Avšak listina bestsellerů nenaznačuje, podle mého mínění, krizi literatury, naznačuje vážnou krizi vkusu a hodnot naší současné společnosti.

Ale zpátky k literární teorii. V rámci literárního provozu je to činnost vysloveně menšinová, kterou se někteří populárnější účastníci literárního provozu snaží znehodnotit, ignorovat, nebo dokonce z provozu vytlačit. Setkáváme se i s názorem, že „šedá“ teorie vlastně ničí živý půvab a intuitivní slast z literatury. To však je nepravdivá pomluva. Literární teoretik musí milovat literaturu, musí ji oceňovat a prožívat a především musí být vášnivým čtenářem. To však je jen první předpoklad úspěšného literárního teoretika. Druhým, stejně důležitým předpokladem jsou odborné znalosti, které se získávají v průběhu dlouhého a vlastně nikdy nekončícího studia. Teoretik literatury se zabývá literaturou jako odborník, jako specialista, jako vědec, a proto se zajímá o zkušenosti jiných, mnohdy

i exaktních věd. Proto od něho můžeme očekávat hlubší výklad literárních děl než od neodborného („laického“) čtenáře.

Co je předmětem zkoumání a uvažování literárního teoretika? Jsou to především nejobecnější rysy literatury, otázky jako „co je literatura?“, „jaký je její vztah k lidské společnosti a k jinými druhům lidské kulturní a poznávací činnosti (například vztah k jiným uměním a vědám, zejména k lingvistice a k historiografii)?“, „jaké jsou vzájemné vztahy mezi literárními díly?“, „jaký je vztah literárního díla k jeho tvůrci?“, „jaký je vztah mezi fikčními světy literatury a aktuálním světem přírody a lidského konání?“, „jaké je působení literatury na čtenáře?“, „jak se literatura historicky proměňuje?“ apod. Jednou z nejdůležitějších otázek teorie literatury je podle mého mínění otázka „jak jsou literární díla udělána, jaký je jejich tvar, struktura, organizace?“ Touto otázkou se zabývá zvláštní oddíl teorie literatury, který se nazývá poetika. Skrze poetiku se literární teorie pojí s jedním z nejstarších oblastí lidského poznání, vždyť zakladatelem okcidentální poetiky je Aristoteles.

Z názvu *teorie literatury* bychom mohli odvodit, že se musí přizpůsobit obecnému pojetí vědecké teorie, jejím požadavkům maximální přesnosti, explicitnosti, logické koherence, schopnosti formalizace a předpovídání. Avšak literární teorie není ještě ve stadiu, kdy by těmto požadavkům mohla vyhovovat, a některým z nich, zejména schopnosti předpovídat, nebude asi vyhovovat nikdy. Od prvních desetiletí 20. století se literární teorie soustřeďuje na upřesňování pojmů a s tím se myslím musíme zatím spokojit. I když práce na literárně vědném pojmosloví není zdaleka ukončena, můžeme s uspokojením říci, že nám ruský formalismus, český strukturalismus a francouzský strukturalismus zanechaly v tomto ohledu bohaté a podněcující dědictví, které dnešní literární teoretikové rozvíjejí dále. Právě úsilí o pojmovou přesnost a jasnost dnes odlišuje teoreticky fundované práce od spontánního uvažování a povídání o literatuře.

Dostává se nějak expertní znalost literatury k řadovému čtenáři? Musím přiznat, že dnes jde spíše o potenci než o skutečné využití. Přitom, jak už jsem naznačil, jsem přesvědčen, že teoreticky podložené výklady literárních děl obohacují podstatně naši radost z literatury a její ocenění. V české literární tradici, kterou rozumím především tradici meziválečné literární teorie tak zvané Pražské školy, nalézáme systematické úsilí uplatňovat vypracovaný teoretický slovník na výklad konkrétních literárních děl, který může být sdělen neodbornému čtenáři. Ať nám jeden příklad slouží za mnohé. Jan Mukařovský ve své doktorské disertaci věnované *Máji* Karla Hynka Máchy (uveřejněno v roce 1928) rozebral, mimo jiné, podrobně tak zvanou hudebnost Máchova verše. Myslím, že intuitivně tuto hudebnost vnímá každý pozorný čtenář Máchova mistrovského kusu. Mukařovský však ukázal, že efekt hudebnosti je výsledkem určitých pravidelných hláskových vzorců, které lze v Máchově verši explicitně popsat. Mukařovský

nám tak dal poznání o Máchově díle, které můžeme předávat čtenářům (zejména ve škole) a obohatit nebo aspoň potvrdit jejich požitek z Máchovy básně.

Vliv na čtenáře je jen jedním z vlivů, kterými literární teorie působí na literární provoz. Je to malý střed velkého byznysu, ale tento střed vyzařuje na všechny strany. Vyzařuje směrem k tvůrcům literatury, které ujišťuje o tom, že jejich tvorba je nejenom důležitou složkou národní kultury, ale také důkazem síly lidské představivosti. Vyzařuje vůči literárním kritikům, publicistům a badatelům, protože jim neustále připomíná, že mají vážit slova, kterými o literatuře vypovídají. Vyzařuje vůči literárním pedagogům, protože jim nastavuje standardy, kterých by ve vyučování literatury měli dosáhnout.

Můžete jistě namítnout, že v dnešní kulturní situaci, v níž vládne polopatismus a nedostatek soustředění, se nikdo kromě několika podivínů nebude zajímat o literární teorii. Leč tato dočasná situace nemůže odradit literárního teoretika od jeho úsilí, neboť je si vědom, že žádná vědecká práce, žádné racionální lidské poznání se neobejde bez teorie. Toto přesvědčení udržuje náš hlouček při práci, podporované také živým mezinárodním stykem. Proto považuji svůj, dnes už málem dovršený život literárního teoretika za užitečný a smysluplný.

Lubomír Doležel

prof. PhDr. Lubomír Doležel, CSC., FRSV, dr. h.c.
lubomir.dolezel@utoronto.ca